

УДК: 159.922.8

Н. В. Михальченко, асп.Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра диференціальної і експериментальної психології

РОЗВИТОК ПАТРІОТИЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

В статті розкриваються питання патріотичного відродження української нації та розвиток духовності. Патріотична рефлексія розглядається як новоутворення молодшого шкільного віку.

Ключові слова: рефлексія, ментальність, самосвідомість, ідентифікація, патріотична рефлексія.

Проблеми розвитку рефлексії, самосвідомості, самоконтролю, саморегуляції займають одне з головних місць у психологічній науці.

Для патріотичного відродження української нації та розвитку духовності необхідним є спрямування виховних технологій на розвиток національної самосвідомості особистості. Подолання кризи патріотичного виховання потребує відновлення української ментальності, формування самобутньої природи людини та втілення концепції моральних цінностей та ідеалів.

Тривале ігнорування ідеї самоцінності людської особистості, насадження колективізму гальмують модернізацію та оновлення освіти, ускладнюють процес реалізації прогресивних ідей. В наш час виникає необхідність створення сприятливих умов для оволодіння людиною досвідом здійснення самоперетворювальних впливів, які потребують розвитку основного процесу — рефлексії.

Добре відомо, що такі поняття, як внутрішній план дій, довільність та рефлексія, є новоутворенням дітей молодшого шкільного віку. Тому виникає необхідність дослідження рефлексії саме у цьому віці, як моменту утворення, розвитку та формування. Педагогічна робота з виховання молодшого школяра як суб'єкта життєдіяльності, здатного шанобливо, гідно, ціннісно ставитися до себе та оточуючих, підмінюється надмірною інтелектуалізацією дитини, орієнтацією на формальні результати, спостерігається зниження інтересу педагогів до копіткої роботи по вихованню свідомого ставлення зростаючої особистості до природи, людей, Батьківщини, власного "Я".

Однією з визначальних рис кожного справжнього громадянина є любов, повага до Батьківщини. В законах України "Про освіту" та "Про загальну середню освіту" йде мова саме про виховання особистості в дусі любові до Батьківщини й усвідомлення свого громадянського обов'язку, про формування особистісних якостей громадянина — патріота України.

Патріотизм, будучи якістю синтетичною, включає в себе емоційне, моральне, дієве ставлення до себе та інших, до рідної природи, до своєї нації. Нажаль, дуже важко виховувати любов до країни, яка не забезпечує належний фінансовий добробут, коли діти щодня стикаються з постійними розбіжностями між бажаним і реальним. Але, якщо до виховання патріотів навіть не братися, ми не досягнемо кращого майбутнього для України. Враховуючи те, що новоутворенням молодшого шкільного віку є розвиток патріотичної рефлексії, тому саме у цьому віці існує проблема створення сприятливих психологічних умов для формування патріотичної рефлексії.

Проблема розвитку рефлексії в наш час є проблемою становлення особистісного ядра людини, закладання базису культури, збалансованості потенційних можливостей та реалізованих здібностей.

Проблема формування рефлексії пов'язана з дослідженнями загальнотеоретичних проблем, в розвиток яких внесли свій вклад відомі вчені (А. Валлон [2], Л. І. Божович [1], Ж. Піаже [6], Б. Г. Ананьєв [9], К. Роджер [8]), а також з дослідженнями духовності, національного характеру (В. Вундт [6]).

Хоча останнім часом ученими дослідженні такі поняття, як "самоповага" (Н. М. Дятленко [4]), "національна рефлексія" (М. А. Шугай [11]), "образ — Я" (К. О. Островська [7]), однак, нажаль, умови формування патріотичної рефлексії у молодшому шкільному віці не стали предметом наукового психологічного дослідження. Тому основною метою статті є виявлення необхідності вивчення проблеми розвитку патріотичної рефлексії в молодших школярів та постановка основних завдань щодо обґрунтування даної проблеми після першого пілотажного дослідження.

Для того щоб проаналізувати феномен патріотичної рефлексії, здійснимо аналіз таких понять, як рефлексія, ментальність, ідентичність самосвідомість.

Рефлексивність — одна з властивостей свідомості, можливість виникнення якої в індивіда складається в процесі пізнання світу, оволодіння способами спілкування з іншими людьми, видами діяльності. Рефлексію розуміють як осмислення людиною передумов і механізмів своєї діяльності, індивідуального способу існування, принципів співвідношення, цінностей, установок, прагнень. Рефлексія (самоусвідомлення) починається із зосередження уваги на собі і самооцінки, відображення себе в інших людях, розуміння себе через розуміння інших (Е. А. Клімов [5]). Сучасна психологічна наука звертається до рефлексії як необхідної основи особистісного росту, відповідального вибору, душевного здоров'я.

Важливу роль відіграє в визначенні патріотичної рефлексії ментальність народу. Менталітет розглядають як сукупність анатомо-антропологічних, соціально-культурологічних та генетико-психологічних особливостей, що формують специфічне світобачення, яке в свою чергу залежить від механізмів рефлексивних процесів; рефлексивні настанови ("відзеркалюють"), рефлектують дійсність крізь суб'єктивні пере-

живання того, хто сприймає. Засновники "історії ментальності" розглядають ментальність як "психологічне оснащення", яке дає людям можливість по-своєму сприймати та усвідомлювати своє природне та соціальне оточення і самих себе.

Підхід історично-генетичного пояснення формування української ментальності дає можливість зрозуміти цілісність української психічної структури у своєму відношенні до світосприймальних настанов (М. А. Шугай [10]). Дослідники української ментальності стверджують, що українська психічна структура відрізняється емоційно-почуттєвим характером.

Розглядаючи патріотичну рефлексію необхідно звернути увагу і на поняття "ідентифікація". Е. Фромм [3] називає ідентифікацію фундаментальним механізмом соціалізації, важливою спонукою людини у спілкуванні та розумінні. До соціальної ідентичності особистості як складову частину відносять етнічну ідентичність, в процесі якої людина завдяки емоційним зв'язкам свідомо чи несвідомо копією зовнішні форми поведінки та дії, внутрішні переживання, цінності, ідеали, моральні якості нації. Характер етнічної ідентичності визначається особливостями даного індивіда.

Ж. Піаже [6] виділив три етапи в розвитку етнічних характеристик:

1. У 6—7 років дитина здобуває перші знання про свою етнічну належність.

2. У 8—9 років дитина чітко ідентифікує себе зі своєю етнічною групою: національність батьків, рідна мова, місце проживання.

3. У 10—11 років етнічна ідентичність формується в повному обсязі. Дитина визначає унікальність історії, культури.

Отже, на основі розвитку рефлексивних складових формується уявлення про своє "Я", що є основою розвитку ідентичності.

Значну роль в розвитку патріотичної рефлексії має високий рівень національної самосвідомості людини як її ідентифікації себе самої до певної нації, що можливо лише за умови наявності певної ідентифікації: спільність мови, кровна спорідненість, спорідненість з культурою.

Все вищесказане дає можливість стверджувати, що феномен патріотичної рефлексії є структурним компонентом особистості та новоутворенням молодшого шкільного віку.

Патріотична рефлексія — це самоусвідомлення (самооцінка, самопізнання, розуміння, самовідчуття) людиною душевного стану, своїх вчинків, самоаналіз та сприйняття спільних психологічних особливостей менталітету, осмислення свого минулого, теперішнього і майбутнього.

З метою виявлення відношення до патріотичних понять, знань щодо своєї етнічної належності було проведено перше пілотажне дослідження, в якому брало участь 60 дітей у віці 8—9 років. Використовувались проєктивні методики: "Моя родина", "Дім, дерево, людина".

Проведений аналіз дає можливість стверджувати, що у більшості дітей існують суттєві проблеми. Нами були зроблені такі висновки:

1. У молодших школярів відсутні почуття індивідуальної відповідальності, патріотичної самосвідомості.

2. Діти не вміють ідентифікувати себе зі своєю етнічною групою, висувати підстави ідентифікації — національність батьків, місце проживання, рідна мова.

3. Недостатньо розвинуті патріотичні самовідчуття та спостережливість.

4. Не сформовано стійке відношення дитини до національних цінностей.

5. Відсутні почуття патріотичної гідності, бачення сенсу свого життя.

Вище зазначене є підтвердженням того, що проблема вивчення патріотичної рефлексії в молодшому шкільному віці є найактуальнішою в наш час та спонукає нас до детального вивчення. Тому необхідно розв'язати такі дослідницькі завдання, які полягають у:

— розробці концептуальної моделі патріотичної рефлексії та визначенні її психологічного змісту;

— дослідженні психологічної сутності патріотичної рефлексії та з'ясуванні етапів її розвитку в молодших школярів;

— виявленні засобів та механізмів, що опосередковують процес формування патріотичної рефлексії в молодшому шкільному віці;

— обґрунтуванні сутності та психолого-педагогічних умов впливу різноманітних факторів патріотичної рефлексії;

— з'ясуванні психолого-педагогічної характеристики ефективного розвитку в учнів патріотичної рефлексії.

Література

1. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии. — 1978. — № 4; — 1979. — № 4.
2. Валлон А. Психическое развитие ребенка. — СПб.: Питер, 2001. — 208 с.
3. Грэйс Крайг. Психология развития / Под общ. ред. А. А. Алексеев: Гл. ред. В. Усманов — 7-е межд. изд. СПб.: Питер, 2001. — 992 с.
4. Дятленко Н. М. Психологічні умови розвитку самоповаги у дошкільників // Автореферат. — К., 2002.
5. Климов Е. А. Психология: воспитание, обучение // Учебное пособие для вузов / Ред. Г. А. Глеба. — М: ЮНИТИ — Дана, 2000. — 189 с.
6. Когнитивная психология // Учебник для студентов высших учебных заведений / Под ред. В. Н. Дружинина, Д. В. Ушакова. — М., 2002. — 478 с.
7. Островська К. О. Взаємозалежність самооцінки та ціннісних орієнтацій молодших школярів // Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики. — К.; Запоріжжя; Одеса, 2002. — Вип. 15 — С. 117.
8. Психология самосознания. // Хрестоматия / Гл. ред. Д. Я. Райгородский. — Самара, 2003. — 671 с.
9. Психология развития: Хрестоматия / Гл. ред. Е. Строганова. — СПб.: Питер, 2001. — 504 с.

10. *Шугай М. А.* Український менталітет (спроба теоретико-наукового аналізу): Наукові записки. — Острог: Видавничий комплекс Острозької академії. — Т. 1. Ч. 2. — С. 180—183.
11. *Шугай М. А.* Критерії рівня сформованості національної самосвідомості особистості: Наукові записки. — Острог: Видавничий комплекс Острозької академії, 2002. — С. 159.

Н. В. Михальченко

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра дифференциальной и экспериментальной психологии.

РАЗВИТИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОЙ РЕФЛЕКСИИ В МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

Резюме

В работе рассматривается вопрос патриотического возрождения украинской нации, развития духовности. Патриотическая рефлексия рассматривается как новообразование младшего школьного возраста.

Ключевые слова: рефлексия, ментальность, самосознание, идентификация, патриотическая рефлексия.

N. V. Mikhalchenko

I. I. Mechnikov National University, Odessa, Department.

THE EVOLUTION OF PATRIOTIC REFLECTION IN SCHOOL JUNIORITY

Summary

The patriotic revival of Ukrainian nation has been elaborated. The evolution of spirituality is considered. The patriotic reflection is accounted for a new formation of school juniority.

Key words: reflection, mentality, self-confidence, identification, patriotic reflection.